

PROFESINIO RENGIMO REALIJOS

Profesinis konsultavimas ir orientavimas šiuolaikinio profesinio rengimo kontekste

Marija Barkauskaitė

Profesorė habilituota socialinių mokslų (edukologija) daktarė
Vilniaus pedagoginio universiteto Edukologijos katedra
Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius
Tel. (8 5) 279 00 41
El. paštas: edukologija@vpu.lt

Straipsnyje nagrinėjamos profesinio konsultavimo ir orientavimo problemos Lietuvoje transformacijų laikotarpiu. Šiuolaikiniame pasaulyje akivaizdus valstybės ir visuomenės suartėjimas. Švietimo pokyčiai įpareigoja kokybiškai spręsti ateities problemas. Teisingas profesinis apsisprendimas ir kokybiškas rengimasis profesijai gali sudaryti konkurencinį pranašumą globalioje erdvėje. Todėl laiku ir kokybiškas profesinis konsultavimas – vienas iš svarbiausių garantų siekiant asmens ir visuomenės poreikių tenkinimo.

Pagrindiniai žodžiai: profesija, profesinis konsultavimas, profesinis orientavimas, poreikių kaita.

Įvadas

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerijų 2003 m. gruodžio 18 d. pasirašytos Lietuvos profesinio orientavimo strategijos pagrindinis tikslas – sukurti aplinką profesinio orientavimo sistemai ir paslaugų plėtotei Lietuvoje, atsižvelgiant į šalies ekonominės ir socialinės raidos bei kaitos perspektyvas ir individualius kiekvieno visuomenės nario poreikius, profesinio orientavimo paslaugas pripažįstant svarbiausiu mokymosi visą gyvenimą strategijos elementu. Nusakytas profesinio informavimo tikslas – padėti asmenims, nesvarbu, koks jų amžius ir gyvenimo etapas, pasirinkti savo kelią švietimo, mokymo ir užimtumo srityse, aktyviai kurti savo profesinę karjerą, profesinio orientavimo uždavinys –

užtikrinti, kad kiekvienas individas gautų geros kokybės informacijos ir patarimų, susijusių su mokymosi galimybėmis Lietuvoje ir Europoje, sudaryti sąlygas tenkinti naujus reikalavimus, keliamus profesinei kvalifikacijai įgyjant naujas kompetencijas.

Siekiant padėti asmeniui įsitvirtinti kintamoje darbo rinkoje ir prisitaikyti prie naujų sąlygų, kuriant ilgalaikę gerovę sau ir visuomenei, labai aktualus tampa kokybiškas sistemingas profesinis konsultavimas, kuris padeda ne tik priimti teisingą profesinį sprendimą, bet ir turi įtakos tolesnei profesinei karjerai.

Pastarųjų dešimtmečių sparti mokslo, technikos ir technologijų pažanga, didėjanti konkurencija prekių ir paslaugų rinkoje kelia vis didesnius reikalavimus produkcijos kokybei, ge-

bėjimui lanksčiai pertvarkyti gamybą, teikiamų paslaugų pobūdį pagal klientų poreikius. Kyla naujų reikalavimų darbuotojų profesinei kvalifikacijai. Atsižvelgiant į darbo rinkos nuolatinę kaitą, reikia iš naujo įvardyti ir nagrinėti profesijos pasirinkimo klausimus.

Profesija (lot. *professio*) – nuolatinė specialybė, veiklos, užsiėmimų rūšis, kuriai reikia tam tikro pasiruošimo ir yra pragyvenimo šaltinis (Tarpautinių žodžių žodynas, 1985). R. Laužackas, išplėtodamas šį profesijos apibrėžimą, teigia, kad „profesija – tai atitinkamomis žiniomis, mokėjimais, sugebėjimais ir įgūdžiais pagrįstos žmonių veiklos kombinacijos, teikiančios jiems materialinio aprūpinimo ir aktyvaus įsijungimo į visuomeninio gyvenimo struktūras prielaidą“ (R. Laužackas, 1997).

Profesinė veikla, darbas užtikrina žmogaus materialinį saugumą ir nepriklausomybę, jo padėtį ir vertę visuomenėje. Mokslininkų Maslovo (1971), D. Levinson (1978), V. E. Franklin (1997), R. Adomonienės (2001) ir kitų teigimu, profesinė veikla žmogus patenkina pagarbos, draugystės, saugumo, savigarbos, pažinimo, savęs vertinimo jausmus, atsiranda galimybių ugdytis teigiamas (laimės, pasitenkinimo, džiaugsmo, pasididžiavimo) ir neigiamas (streso, nusivylimo, depresijos, nerimo, nepasitikėjimo) ir kt. asmenybės savybes.

Ne kiekvienas darbas, profesinė veikla suteikia galimybę asmenybei įprasminti savo gyvenimą. Todėl labai svarbu pasirinkti profesiją, atitinkančią individo gebėjimus ir poreikius. L. Jovaišos nuomone (1999), psichinį subrendimą pasirinkti profesiją reikėtų matuoti patirties, savivokos ir savimonės, interesų ir polinkių, intelekto, kitokių gebėjimų, charakterio, pasitenkinimo darbu kokybe. Individo profesinę brandą spartina žinios, įgytos mokantis mokykloje ar atliekant tam tikrą veiklą, darbą, sudaro sąlygas pažinti darbo pasaulį, motyvaci-

jai, sąmoningesnio rinkimosi galimybių ieškai. Todėl profesinio informavimo, konsultavimo ir orientavimo veiklos plėtra – vienas iš svarbiausių Lietuvos švietimo reformos uždavinių. Šio uždavinio reikšmingumas grindžiamas pripažįstant, kad svarbiausi Lietuvos ištekliai yra žmogiškieji, todėl paieška, kaip racionaliausiai juos naudoti naujomis socialinėmis ir ekonominėmis sąlygomis, tiesiogiai susijusi su sąmoningu ir tinkamu profesijos pasirinkimu.

Profesinio mokymo sistema labiau negu kiti švietimo sistemos elementai priklauso nuo darbo rinkos dinamikos ir šios rinkos poreikių. Mūsų atliekami tyrimai, kaip ir A. Poviliūno (2003) atlikta mokymosi srautų analizė, rodo, kad beveik 90 proc. profesinių ir aukštesniųjų mokyklų absolventų atsiduria darbo rinkoje. Aiškinantis profesijų ir darbo rinkų priešpriešą, dažnai nurodomos šios priežastys:

- Šalies mastu nėra aiškios ūkio plėtros strategijos.
- Mokyklose per vėlai pradamas profesinis ir darbinis ugdymas.
- Vidurinės mokyklos yra orientuotos į akademinį ugdymą (jos rengia universitetams).
- Menkas profesinio rengimo prestižas.
- Nedidelė ateinančių mokytių į profesinio mokymo sistemą moksleivių mokymosi motyvacija.
- Darbo biržoje registruojasi apie 70 proc. nemotyvuotų darbui, savo profesijai žmonių.
- Mokiniai dažnai renkasi patrauklias, bet darbo rinkoje neperspektyvias specialybes, ir nestoja į paklausias (neprestizines) specialybes ir kt.

Įvardytos problemos lėmė tyrimo tikslą – pa nagrinėti profesinio rengimo sistemos raidą Lietuvoje, atskleidžiant profesinio orientavimosi ir konsultavimo svarbą profesiniam rengimui.

Tyrimo objektas – profesinio rengimo pedagoginis procesas.

Tyrimo metodai:

- Literatūros šaltinių ir dokumentų analizė.
- Anketinė apklausa.
- Pedagoginio proceso ir profesinės praktikos stebėjimas ir vertinimas.
- Pokalbiai su ekspertais (mokytojais, darbdaviais, tėvais, profesinių mokyklų moksleiviais).

Istorinė mokslinių profesinio rengimo teorijų apžvalga

Mokslinių pedagoginių koncepcijų ir teorijų atsiradimas turėjo ir turi didelę įtaką žmogaus profesinių galių, bendrųjų ir specialiųjų gebėjimų ugdymo praktikai. Ankstyvosios didaktinės teorijos kūrėjai J. A. Comenius (1592–1670), A. Dystervėgas (1790–1866), J. F. Herbartas (1776–1841) ir kt. savo darbuose praktine veikla įrodė, koks svarbus mokinių mokymosi prasmingumas, sąmoningumas, leidžiantis geriau perprasti medžiagą, kuri tampa tolesnio mokymosi paskata. Reikšminga J.-J. Rousseau (1712–1778) pateikta visuminio ugdymo idealo koncepcija, pabrėžia mokinio veiklumo mokymo procese svarbą, kurią įvardija kaip vieną iš natūralių vaiko ugdymosi vidinių priedaidų. Profesinės pedagogikos teiginius Pestalocis (1746–1827) nusako nuostatomis: mokytis su galva, širdimi ir ranka.

Tiesioginiam profesinio mokymo judėjimui ypatingą svarbą turi G. Kerschensteiner (1854–1932), E. Spranger (1878–1964), H. Gaudig (1860–1923), J. Dewey (1859–1952) ir kitų darbai, suformulavę mokykloms tris svarbiausius uždavinius: ugdyti mokinių darbinį tinkamumą; ugdyti gebėjimą savo darbinį tinkamumą įgyvendinti kartu su bendradarbiais; savo darbinio tinkamumo neatsieti nuo tautos ir valstybės tikslų

(Kerschensteiner, 1922). Šiuos uždavinius, tapusius pagrindinėmis profesinių mokyklų veiklos gairėmis, plėtojant toliau išskirtos trys glaudžiai tarpusavyje susijusios profesinio ugdymo sritys – dalykinė (ko reikia darbui tiesiogiai), pilietinė (kas svarbu valstybės požiūriu) ir gyvenimiškoji (kas būtina suprasti gyvenime apskritai). Kitais žodžiais tariant, profesinis ugdymas apima tris sritis: ekonominę – techninę, valstybinę – visuomeninę ir etinę – asmenybinę (Spranger, 1955).

F. Parsons, 1908 m. JAV įkūręs pirmąjį profesinio konsultavimo biurą, o 1909 m. išleidęs knygą „Profesijos pasirinkimas“, suformulavo tris pagrindinius profesijos pasirinkimo principus: 1) geras savęs pažinimas; 2) geras pasirinkamos profesijos ypatumų žinojimas; 3) mokėjimas tinkamai šias žinias derinti ir dėl to priimti teisingą profesinį apsisprendimą. F. Parsons pagrindė šiandienę profesijos rinkimosi struktūrą, kurią sudaro keturi pagrindiniai elementai: 1) savęs pažinimas; 2) profesinis informavimas; 3) profesinis veiklinimas arba profesiniai bandymai; 4) profesinis konsultavimas. Akivaizdu, kad profesinis konsultavimas įmanomas tik kai yra įgyvendinami pirmieji trys elementai (K. Pukelis, 2002). Vadinas, kokybiškas profesinis konsultavimas ir orientavimas galimi tik žinant įvairias profesijos rinkimosi teorijas, kurias suvokiant ir taikant išsiaškinama individo raida ir su tuo susiję poreikiai, interesai, gebėjimai ir kt., atsiranda galimybė tai derinti su technologijų, veiklos, rinkos kaita nepažeidžiant žmogaus vertingumo ir individualumo.

Lietuvos Respublikoje 1918–1940 metais buvo plačiai taikytos užsienio profesinio tinkamumo ir atrankos diagnostikos metodikos, sparčiai pradėta kurti sava lietuviška tinkamumo profesijai nustatymo metodika. Buvo sukurtos vadovavimo profesijos atrankai prielaidos, suvoktas būtinumas derinti valstybės poreikius su

moksleivių gebėjimais, interesais ir polinkiais. Mokyklai išskeltas uždavinys organizuoti profesinį moksleivių švietimą.

Eksperimentinės psichologijos pradininkas Lietuvoje J. Vabalas-Gudaitis, A. Gučas, J. Šimkus, M. Reinys, K. Paltarokas, J. Laužikas ir kt. teigė, kad pagalba mokiniams išsiaiškinti, atrasti savo profesinį pašaukimą yra svarbiausias mokymo ir auklėjimo klausimas. Mokslininkai teigė, kad vykdant profesinį konsultavimą ir orientavimą tam tikrai profesijai būtina mokinių pažinti visapusiškai, t. y. moksliskai tirti ir žinoti kiekvieno mokinio išorinius ir vidinius profesijos rinkimosi veiksnius.

1931 m. įkurta Lietuvos psichotechnikos ir profesinės orientacijos draugija vykdė personalo atrankos, profesinio tinkamumo ir profesinio konsultavimo tyrimus ir juos taikė praktiškai. Sparčiai pradėta kurti sava lietuviška tinkamumo profesijai nustatymo metodika, pritaikant užsienio profesinio tinkamumo ir atrankos diagnostikos metodus.

Prijungus Lietuvą prie TSR S, psichotechniniai tyrimai nutrūko, o aktyviau profesinio orientavimo klausimai vėl buvo pradėti nagrinėti apie 1957 metus. 1961 m. B. Bitinas, keldamas klausimą „Kaip padėti vaikams išsirinkti profesiją“, rekomendavo atsižvelgti į vaiko gabumus (jų nedera tapatinti su mokslo žiniomis ir darbštumu), fizinę sveikatą, polinkius ir interesus, kitas psichines savybes, taip pat sistemingai vykdyti fizinį ir psichinį jaunuolių tyrimą, individualų konsultavimą sprendžiant profesijos pasirinkimo klausimus, teikti pagalbą pasirenkant profesiją.

Pirmasis profesinio orientavimo sistemą vidurinėje mokykloje teoriškai pagrindė L. Jovaiša (1964). Profesinis orientavimas vertinamas kaip „specialiai organizuota auklėjimo darbo sistema, skirta ugdyti mokinių profesiniam kryptingumui, sugebėjimui sąmoningai rinktis profesiją ir padėti mokiniams apsispręsti profesijos

rinkimosi momentais“ (L. Jovaiša, 1970). Taip suprantamas profesinis orientavimas įtraukiamas į pedagoginį procesą, apimant mokinių profesinės patirties plėtotę, profesinio kryptingumo ir gebėjimo pažinti bei įvertinti savo galimybių sklaidą, sąmoningo požiūrio į profesijos pasirinkimą, ugdymas.

L. Jovaišaypatinę dėmesį skyrė profesiniam veiklinimui (praktinės veiklos pagal profesijų reikalavimus organizavimui), kurį pateikė kaip vieną iš svarbiausių profesinio orientavimo sistemos komponentų. Veiklinimo tikslas – prognozuoti mokinio būsimojo darbo sėkmę remiantis jo praktinės veiklos rezultatais, padėti mokiniui praktiškai išbandyti ir ugdyti (-is) savo gebėjimus (L. Jovaiša, 1978).

Nors Lietuvoje moksliniai tyrimai labai suaktyvėjo, praktiškai jie orientavosi į patvirtintą „planinį profesinį orientavimą“. TSR Ministrų Švietimo darbuotojai, tapę moksleivių siuntimo į VPTM planinių užduočių vykdytojais, visą profesinio orientavimo darbą buvo priversti koncentruoti viena kryptimi: pasiųsti planuose pateiktą skaičių paauglių į nurodytas profesines mokyklas. Toks mokinių „profesinis orientavimas“, pasak L. Jasaičio, tapo administravimu, primygtiniu mokinių ir jų tėvų įtikinėjimu, „kolektyviniu“ stojančiųjų dokumentų pristatymu, žongliravimu pažymių vidurkiu ir kitomis abejotinos vertės priemonėmis (L. Jasaitis, 1975). Taip 1940–1990 m. sukurto profesinio orientavimo edukologiniai (L. Jovaiša, B. Bitinas) ir psichologiniai (S. Kregždė ir kt.) pagrindai, kurie buvo interpretuojami atsižvelgiant į politinio gyvenimo realijas. Nepaisant to prof. L. Jovaišos pateiktos profesinio orientavimo ir konsultavimo sistemos teoriniai pagrindai buvo pagrįsti jo ir jo mokinių tyrimais. Dabar L. Jovaišos, S. Kregždės ir jų mokinių sukurta profesinio orientavimo teorija daugiausia yra plėtojama Vytauto Didžiojo univer-

sitete, kur vadovaujant profesoriams R. Lažackui, K. Pukeliui ir jų kolegoms, ji tobulinama ir diegiama ne tik Lietuvoje, bet ir užsienio šalyse.

Profesinio rengimo kaitos dimensijos

Sąmoningas profesijos pasirinkimas – tai individualus mokinio apsisprendimas įsisauginus profesinio tinkamumo tam tikrai profesijai kriterijus ir žinant objektyvią informaciją apie pasirinktos profesijos svarbius ypatumus, tolesnį jų lavinimo ir ugdymo perspektyvas, praktiškai išbandant savo pasiryžimą ir išgales sėkmingai dirbti. L. Jovaišos, S. Kregždės, V. Šerno, D. Beresnevičienės, K. Pukelio ir kt. mokslininkų teigimu, profesiniam tinkamumui nustatyti reikia mokslinių tyrimų, kurie leidžia grupuoti mokinius pagal profesinius ketinimus, interesus, gebėjimus ir kitas profesijos aspektu svarbias asmenybės savybes. Sudarius grupes, pradedamas diferencijuotas moksleivių veiklinimas (rekomenduojant jiems tokią veiklą, kuri atitinka gebėjimų lygį ir interesus) ir konsultavimas (teikiant patarimus profesinės adaptacijos ir kitais klausimais) siekiant, kad vyrautų profesinės veiklos ir individo charakteristikų sąveika.

Profesinio orientavimo ir konsultavimo sistemoje svarbios yra šios veiklos: profesinio tinkamumo kriterijų nustatymas, profesiskai reikšmingų asmenybės savybių išryškėjimas, supažindinimas su profesijų reikalavimais, profesinis veiklinimas, konsultavimas ir konkretus darbas su profesiją pasirinkusiais mokiniais juos motyvuojant, padedant adaptuotis ir kt. Tokį profesinį darbą su mokiniais išskiria ir Europos Komisija memorandumė dėl mokymosi visą gyvenimą: apibrėžiamas informavimo ir konsultavimo tikslas – užtikrinti, kad kiekvienas individas galėtų gauti aukštos kokybės informaciją ir patarimus, susijusius

su mokymosi galimybėmis šalyje ir Europoje per visą gyvenimą.

Darbo rinkos kaita, kurią lemia sparti mokslo ir technologijų pažanga, ne tik reikalauja profesinių konsultacijų, bet ir užprogramuoja būtinybę numatyti, t. y. projektuoti savo karjeros pokyčius, kuriais remiantis priimamas sprendimas, ką ir kodėl reikia studijuoti, gilintis ar net persikvalifikuoti. Jaunimo, vaikų menka socialinė patirtis, vertybių sistema, nesuvokti lūkesčiai neleidžia jiems objektyviai įvertinti savo galimybių, todėl būtinas nuoseklus, visa apimantis profesinis konsultavimas ir tikslingas karjeros planavimas, kuris aptariamas pagrindiniuose švietimą reglamentuojančiuose dokumentuose. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (48 str.), Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme, 2003–2012 m. valstybinėje švietimo strategijoje, Aukštojo mokslo įstatyme, profesinio orientavimo strategijoje, profesinio rengimo Baltojoje knygoje ir kt.

Pirmoji reali sandūra su profesijos rinkimo si problema kyla bendrojo lavinimo mokykloje, susidūrus su mokomųjų dalykų, mokyklos tipo ar mokymo profilio pasirinkimu. Čia pradedamos įgyvendinti pirmosios profesinės orientacijos, turinčios bendresnį pobūdį, o konkretesnio ir tikslesnio sprendimo reikia pereinant į pirmąją profesinio mokymo etapą.

Iki profesinio ugdymo priemonės, metodai ir ugdymo turinio parinkimas priklauso nuo bendrojo lavinimo mokyklų, darbo rinkos ir kitų institucijų pagalbos mokiniams renkant profesiją. Svarbu, kad ikiprofesinis ugdymas būtų vykdomas taip, kad moksleiviui nuolat aiškėtų jo profesinės veiklos požiūriu svarbūs veiksniai – interesai, polinkiai, vertybės, gebėjimai, žinios, asmeninės kompetencijos ir darbo pasaulio reikalavimai (R. Laužackas, 2002).

L. Jovaišos (1993) teigimu, profesijos rinkimui turi įtakos daugelis veiksnių: profesinė bran-

da, intelektas ir specialūs gebėjimai, poreikiai, interesai, polinkiai ir vertybinės orientacijos, charakteris, ugdymas, socialiniai ir ekonominiai bei medicinos veiksniai, taip pat šeima, gyvenamoji vieta ir kt. Vadinas, teikiant mokiniui profesinę pagalbą reikia gerai pergalvoti psichologinio, pedagoginio, informacinio pobūdžio priemonių visumą, tikintis, kad ji sudarys sąlygas savo tapatumui vertinti, ištraukti į profesinės informacijos paiešką, gebėti vertinti, priimti sprendimus, susivokti kaitoje ir kt. Paisant švietimo sistemos ir profesinio rengimo principų, iš kurių išskirtinė vieta skiriama profesinio rengimo tyrimų principui, be kurio neįmanomas kokybiškas, veiksmingas, asmeniui ir visuomenei reikšmingas profesinis rengimas. Tik moksliskai ištyrus, išsiaiškinus, o vėliau atsakingai ugdant jaunų žmonių profesinę savimonę bei reikalingus įgūdžius ir gebėjimus, svarbius jiems kaip individams ir visuomenės nariams, siekiama parengti asmenį konkurencinei aplinkai, gyvenimui, mokant naudotis savo galimybėmis prisiimant atsakomybę.

Tokiam moksliniais tyrimais pagrįstam profesiniam rengimui Lietuva turi visas galimybes. Kuriama lanksti, atvira sistema visoms švietimo pakopoms, pasiruošta integruotis į ES profesinio rengimo institucijas, atsižvelgiant į Lietuvos regionų socialinius, ūkinius ir kultūrinius poreikius. Švietimo ir mokslo, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijų pastangomis buvo nutarta regionuose esančias mokymo institucijas reorganizuoti į regioninius profesinio rengimo centrus. Tikimasi, kad tokie centrai galės telkti savo pajėgas regiono poreikiams tirti ir jiems tenkinti, tinkamiau panaudos turimus išteklius mokymo programoms tobulinti, naujoms rengti.

Profesinio mokymo centrai – naujos institucijos šalies profesinio mokymo sistemoje, jų plėt-

ros klausimai sprendžiami kartu su viso Lietuvos ūkio atkūrimo, restruktūrizacijos ir integracijos į globalią rinką problemomis.

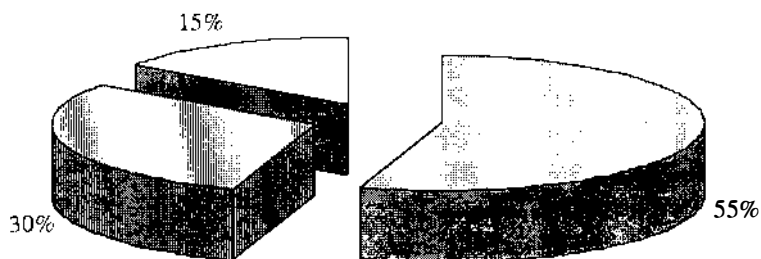
Regioninis profesinio mokymo centras turi aiškia plėtros viziją – moderni profesinio mokymo įstaiga, atvira visuomenei, teikianti moksleivių ir suaugusiųjų profesinį išsilavinimą (I–IV pakopos), kvalifikacijos kėlimą ir perkvalifikavimą bei kitas paslaugas, greitai ir lanksčiai reaguojanti į darbo rinkos pokyčius.

Tirti pasirinktas regioninis profesinio mokymo centras, kurio pagrindinė veikla yra profesinis mokymas pagal registruotas studijų ir mokymo programas: floristo, maisto ruošimo, maisto pramonės darbuotojo, maisto produktų gamybos organizatoriaus, padavėjo ir barmeno, automechaniko, viešbučių ir turizmo kompleksų darbuotojų, apdailininko (statybininko), metalo apdirbimo (staklininko), prekybos komersanto.

Kadangi vienas iš svarbiausių profesinio mokymo centro uždavinių – rengti specialistus, reikalingus regiono įmonėms, atlikta apskrityje esančių prekybos ir gamybos įmonių vadovų ir atsakingų darbuotojų apklausa. Apklausoje dalyvavo 45 prekybos įmonių vadovai bei atsakingi darbuotojai ir 40 maisto ruošimo įmonių vadovų, jie padėjo atskleisti padėtį prekybos ir gamybos įmonėse.

Mus domino, kokį išsilavinimą turi prekybos ir gamybos įmonėse dirbantys asmenys. Respondentai nurodė, kad jų įmonėse dirba tik 55 proc. reikiamą (arba artimą) kvalifikaciją turintys darbuotojai. Net 30 proc. darbuotojų šios profesinės kvalifikacijos neturi, o 15 proc. darbuotojų turi tik bendrąjį išsilavinimą.

Respondentų klausta, kiek mokinių, baigusių centrą, galėtų įdarbinti prekybos ir gamybos įmonės. Įmonės įdarbintų 42 proc. mokinių po baigimo, 33 proc. – po praktikos,

- Turi reikiamą arba artimą dirbamam darbui išsilavinimą
- Neturi išsilavinimo
- Turi bendrąjį išsilavinimą

1 pav. Respondentų atsakymai apie jų išsilavinimą

25 proc. – neturėtų galimybės įdarbinti. Reikšminga tai, kad neįdarbinimas motyvuojamas ne vien darbo vietų stoka, bet ir netinkamu pasiruošimu veiktai. Aiškinantis visų rengiamų specialybių pageidautinas darbuotojų kompetencijas tyrimo duomenys parodė, kad specialistai turi turėti ir tobulinti savo bendruosius gebėjimus, kurie užtikrintų sėkmę įvairiose srityse, leistų sėkmingai mokytis, dirbti, bendrauti ir bendradarbiauti, kritiškai mąstyti, spręsti problemas, prisiimti atsakomybę ir kt. R. Laužacko teigimu, bendrieji gebėjimai yra „ilgą laiką naudotinių žinių, sugebėjimų, įgūdžių, požiūrių ir vertybinių orientacijų, lemiančių visapusišką asmenybės ugdymąsi, jos profesinį lankstumą bei mobilumą, visuma“ (R. Laužackas, 1998).

Respondentai nurodė, kad kompetencijas labiausiai atitinka tie darbuotojai, kurie turi profesinį savo srities išsilavinimą ir nemažą patirtį, ir identifikuojasi su savo darbovieta. Apibendrinant tyrimo duomenis, praktinę veiklą ir pedagoginius pastebėjimus, galima teigti, kad:

- Regiono prekybos ir gamybos įmonėse trūksta kvalifikuotų darbininkų, todėl didėja

profesinį išsilavinimą turinčių darbuotojų, kuriuos rengia regioninis centras, paklausa.

- Apklausos rezultatai pagrindė nuostatą, kad kiekvienas srities specialistas, be profesinių žinių, mokėjimų ir įgūdžių, turi gebėti informuoti apie naujus gaminius ir juos reklamuoti, vesti derybas su prekybos įmonėmis ir jų padaliniais, tvarkyti apskaitą, analizuoti duomenis, prognozuoti gamybos ateitį ir kt.
- Svarbu, kad kvalifikuotas darbuotojas būtų atsakingas, kruopštus, greitai prisitaikytų prie darbo sąlygų, operatyviai ir atsakingai reaguotų į darbe kylančias problemas.

Šie darbdavių pastebėjimai tapo prielaidomis ir nuorodomis tobulinti mokymo programas.

Buvo inicijuota programų ir pedagoginio darbo kaita stiprinant šias sritis:

- Pasiiekti teorinių ir praktinių žinių pusiausvyrą programose.
- Padėti mokiniui pažinti save, suprasti savo stiprybes ir silpnybes, įvertinti savo pasiekimus, didinti mokymosi motyvaciją.
- Padėti mokytojui išvelgti mokinio individualias mokymosi galimybes, nustatyti pro-

blemas, spragas, diferencijuoti ir individualizuoti darbą, parinkti ugdymo turinį ir metodus.

- Suteikti tėvams (globėjams, rūpintojams) informaciją apie vaiko mokymąsi, stiprinti vaiko, tėvų (globėjų, rūpintojų) ir mokyklos ryšius.
- Nustatyti mokyklai savo darbo kokybę, planuoti ugdymo turinį ir procesą, suteikti mokinių poreikius atliepiančią pagalbą.
- Stiprinti įvairiapuši ir sistemingą bendradarbiavimą su darbdaviais.

Šioms veiklos sritims tobulinti, keisti buvo pasitelkiamos visos pedagoginio proceso sritys. Pavyzdžiui, nustatant asmens ir institucijos kaitos rodiklius buvo keičiama vertinimo nuostata – „Vertinti reikia ne tik profesines žinias, mokėjimus ir įgūdžius, bet ir profesinį mąstymą, vaizduotę, atmintį, savarankiškos veiklos galimybės mokėjimus, mokinio asmeninių profesinių vertybių, įsitikinimų sistemą“ (V. Šernas, 1998). Ypač daug dėmesio buvo skiriama įvertinimui, t. y. savo galių, gebėjimų, įdėtų pastangų suvokimui, jų sutikčiai su pasiektu rezultatu, vidiniam – asmeniniam įvertinimui.

Ypatingas dėmesys skiriamas pedagogui, jo kompetencijų plėtočiai organizuojant ir valdant pedagoginį procesą. Tai įgyvendinama per savišvietą, seminarus, projektinį darbą nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu.

Tirti pasirinktame regioniniame profesinio mokymo centre įkurtas Profesinis informavimo ir konsultavimo centras. Centre ne tik renkama informacija apie profesijas, bet ir vykdoma veikla šiomis kryptimis: savęs pažinimas (asmeninių savybių, sugebėjimų, poreikių, interesų, pasiekimų, fizinės būklės ir šių ypatybių sutikties su būsima profesija vertinimas); profesijų pasaulio pažinimas (informacija apie profesijas ir profesinės veiklos pobūdį; reikalaujamas išsilavinimas, įgūdžiai, žinios, vidutinis darbo užmokes-

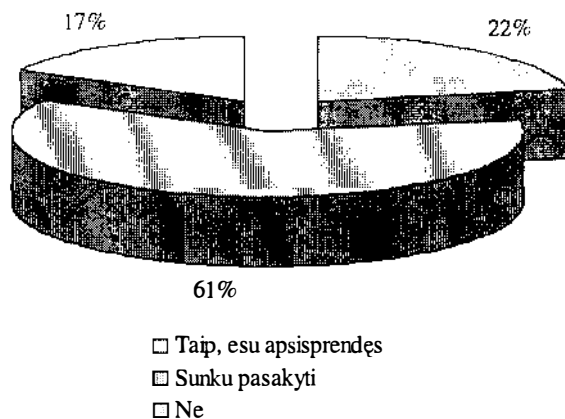
tis); aplinkos studijavimas (profesijų paklausa, studijų mokestis, šalies ekonominė situacija); sprendimo priėmimas (profesijos pasirinkimas, remiantis bendra informacija apie save, profesiją ir aplinką); sprendimo įgyvendinimas (išsilavinimo / profesinės kvalifikacijos įgijimas); grįžtamasis ryšys (pakartotinis sprendimas dėl profesijos tinkamumo).

Kaip vyksta profesinis rengimas pasirinktame centre, įvertinta atlikus pirmo ir antro kurso studentų ir su jais dirbančių pedagogų apklausą ir stebint bei vertinant pedagoginį procesą. Apklausus 183 pirmo kurso studentus nustatyta, kad 64 proc. studentų informaciją apie būsimą profesiją gauna iš draugų, 23 proc. – iš tėvų, tik 8 proc. – iš mokytojų. Tokia informacija (draugų) mažiausiai vertinama iš asmens galimybių pozicijų, o dažniausiai vertinamas uždarbis, darbo lengvumas ir kt. Respondentai įvardijo, kad norėtų susitikimų su įvairių profesijų atstovais, pageidautų nemokamos profesinio konsultavimo specialistų pagalbos, kad jie padėtų suformuoti kuo realesnį profesijų įvaizdį, paaiškintų galimybes įsidarbinti ir pragyventi turint kurią nors profesiją, padėtų įvertinti galimybių ir norų santykį. Respondentai nori tai sužinoti ir prireikus keistų savo pasirinkimą.

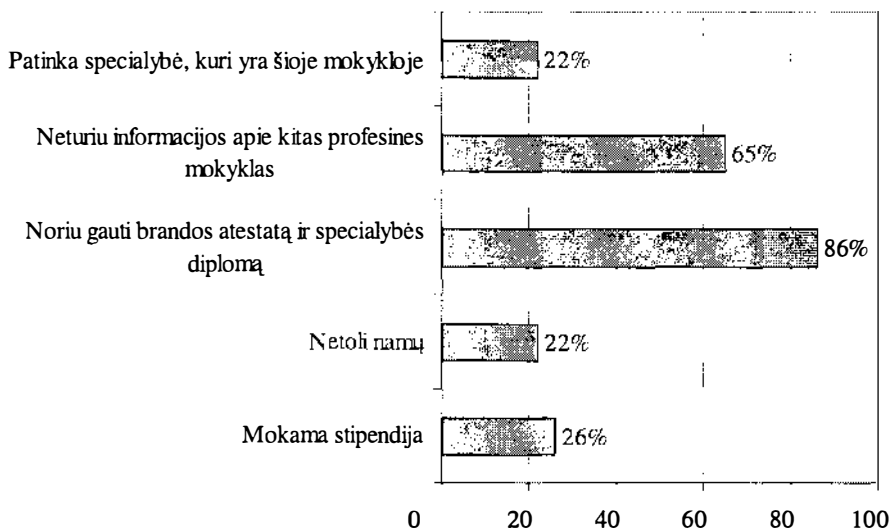
Iš 2 pav. matyti, kad tik 22 proc. moksleivių turi savo ateities planus, o dauguma – 61 proc. – nėra tikri dėl savo pasirinkimo, 17 proc. respondentų – neapsisprendę. Moksleivių netikrumas dėl profesinio pasirinkimo, vykstanti švietimo sistemos reforma ir informacijos trūkumas sukuria netikrumo ir streso būseną, apsunkina moksleivių pasirengimą būsima profesinei karjerai.

Į klausimą: „Kurie iš veiksnių gali užtikrinti sėkmę Jūsų būsimoje profesinėje karjeroje?“, moksleiviai atsakė, kad daugiausia įtakos jų karjeros sėkmei turės: įgytos žinios – 34 proc.,

2 pav. Moksleivių atsakymai apie profesijos pasirinkimą

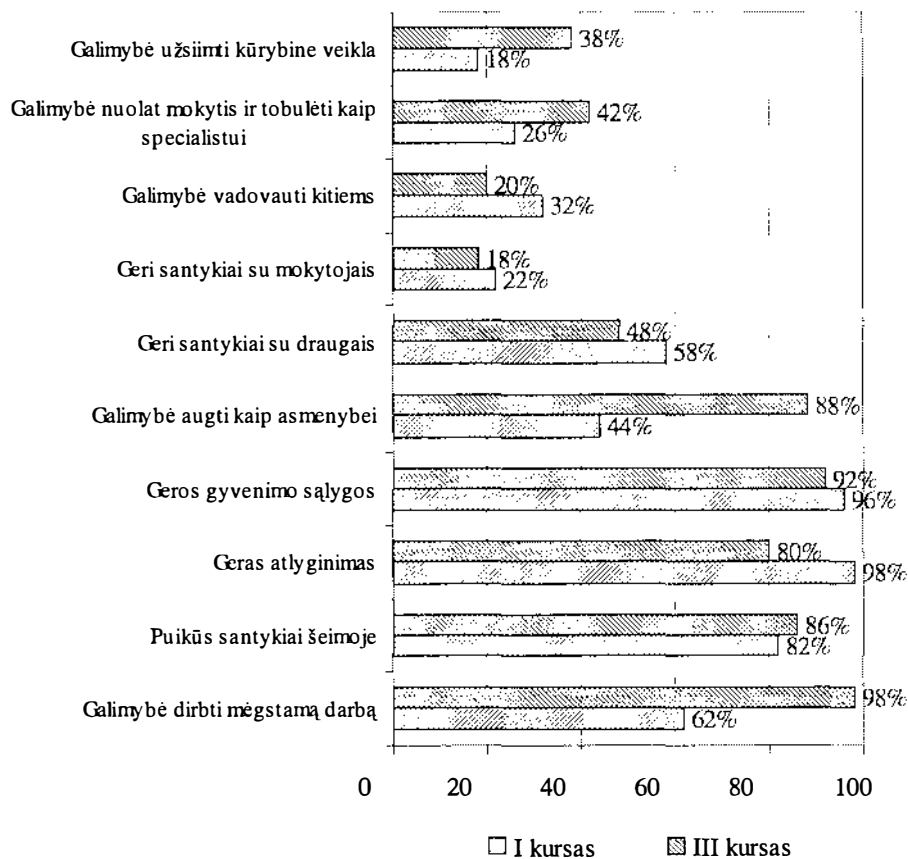

3 pav. Pirmo kurso moksleivių nurodyti profesinės mokyklos pranašumai

teisingas pasirinkimas ir mėgstamas darbas – 29 proc., nemažai moksleivių mano, kad jų karjeros sėkmei svarbu įstoti į aukštąją mokyklą.

Tyrimas parodė, kad moksleiviams (pirmo kurso) neužtenka vien informacijos apie mokymosi įstaigas ar profesijų turinį. Moksleiviai pasirenka profesines mokyklas, norėdami gauti brandos atestatą – 86 proc., o 65 proc. neturėjo

informacijos apie kitas profesines mokyklas (3 pav.). Jiems kyla klausimų apie gebėjimus, charakterio savybes, atitiktą pasirenkamos profesijos reikalavimų. Moksleiviai pageidautų padirbėti arba atlikti veiklą pagal savo profesinius ketinimus. Kuo daugiau galimybių sudaroma moksleiviams išbandyti savo gebėjimus įvairiose srityse, tuo lengviau rinktis mokymosi profi-

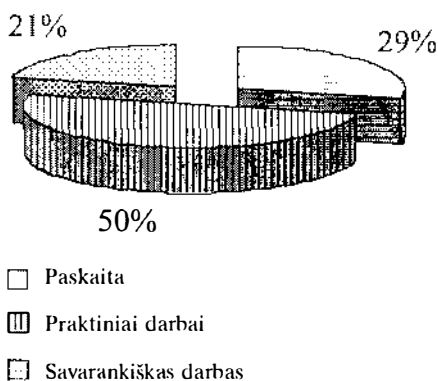

4 pav. Pirmo ir trečio kurso moksleivių požiūris į vertybes

lą, apsispręsti kokia specialybė labiausiai tinka. Tai siekiama įgyvendinti (nors iš dalies) per papildomą ugdymą.

Popamokinėje veikloje gilinami ir plečiami darbo, veiklos pažinimo interesai, skiriama dėmesio mokslinei, technologinei informacijai apie profesiją, mokomasi taikyti žinias praktiškai, tobulinti kvalifikaciją ir darbo kokybę. Taip praktinė veikla plečia pažintinius interesus, juos konkretina, prasideda gebėjimų profesinei veiklai radimasis (l. Jovaiša). Taip formuojamas kūrybinis santykis su darbu.

Klausimu: „Kokios svarbiausios vertybės jūsų gyvenime?“ pirmo ir trečio kurso moksleivių nuomonės skyrėsi. Pirmakursiams svarbiausios vertybės: gerai atlyginimas, geros gyvenimo sąlygos, puikūs santykiai šeimoje, o trečiakursiams svarbiausia dirbti mėgstamą darbą, gerai atlyginimas, galimybė augti kaip asmenybei, puikūs santykiai šeimoje, geros gyvenimo sąlygos. Skirtingas nuomones galima aiškinti tuo, kad trečio kurso moksleiviai jau daug geriau susipažinę su darbo veikla. Jie suprato, kaip svarbu dirbti mėgstamą darbą, ką reiškia dirbti „tik kad reikia“.

5 pav. Moksleivių nuomonė apie mokymo formas

Pedagoginio proceso stebėjimas, tyrimo duomenų analizė atskleidė dažnėjančią tendenciją, kad nemaža dalis stojančių į profesinę technikos mokyklą jaunuolių savo ateities nesieja su būsima profesija. Tačiau aktyvus dalyvavimas ne tik mokymo procese, bet ir popamokinėje veikloje – profesiniuose kursuose, šventėse, ekskursijose į įmones, susitikimuose su darbdaviais, su įvairių profesijų specialistais – turėjo įtakos modeliuojant konkretų tikslą toliau gyventi ir dirbti, didžiutis savo profesija. Moksleiviai pasijunta orūs, reikalingi visuomenei.

Moksleiviai, atlikę gamybinę praktiką pas darbdavius, turėjo progos įsitikinti, ar darbas atitinka jų nuostatas ir poreikius, todėl net 51 proc. moksleivių norėtų dirbti pagal pasirinktą specialybę. Džiugina ir tai, kad nemaža dalis (22 proc.) norėtų tęsti studijas aukštojoje mokykloje pagal pasirinktą specialybę. Tačiau 27 proc. moksleivių nurodė, kad profesija nepatinka, taigi netenkina jų poreikių ir interesų. Pasirinktos profesijos netenkinimo priežastis tokie moksleiviai sieja ir su profesijos mokytojo asmenybe, jo kompetencijomis. Net 64 proc. respondentų nurodė, kad profesijos mokytojai savo darbu sudomino pasirinkta profesija, o 25 proc. atsakė neigiamai, 9 proc. pa-

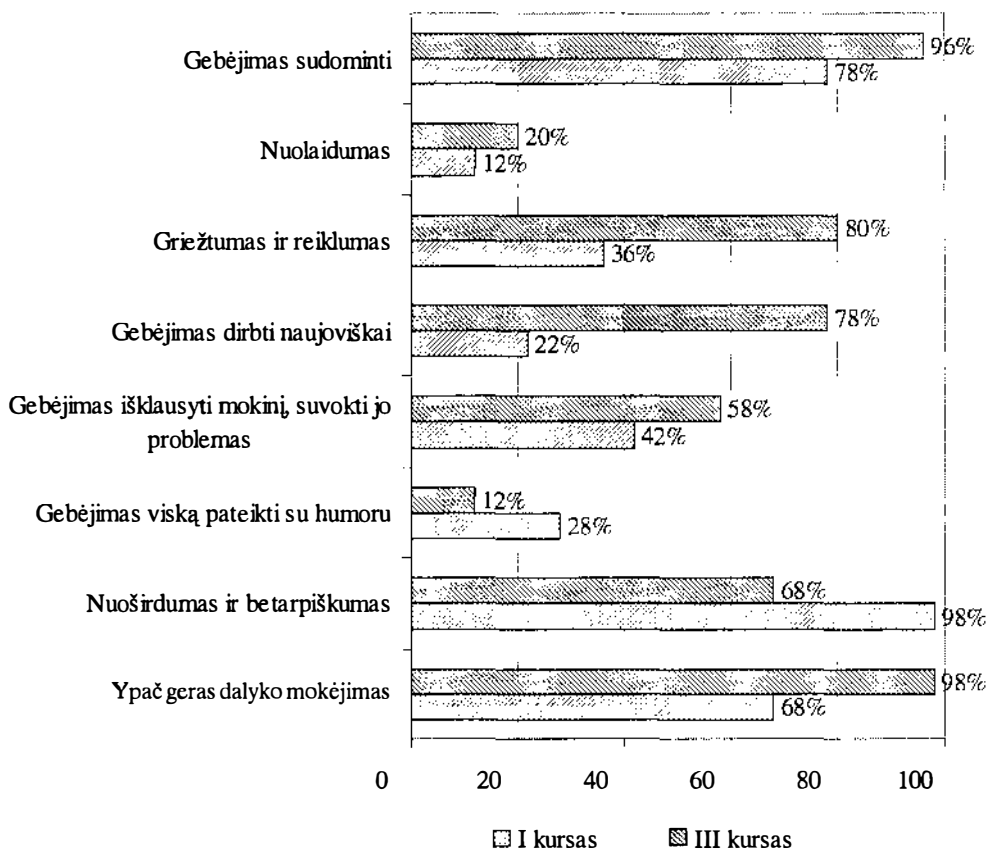
darė išvadą, kad jie negalės dirbti pagal profesiją.

Į klausimą: „Kokia mokymo forma atrodo naudingiausia profesinių įgūdžių formavimo atžvilgiu?“, moksleiviai nurodė: praktiniai darbai – 50 proc., teorinis rengimas – 29 proc., 21 proc. pageidautų daugiau savarankiško darbo.

Vertindami teiginį „Atlikęs baigiamąją praktiką pas darbdavį supratau“ – net 64 proc. moksleivių pasirinko, kad „Esu gerai pasirengęs profesinei veiklai“, tačiau 21 proc. atsakė „Sėdžiu ne savo rogėse“, 13 proc. pasirinko teiginį „Nesu tikras, kad sugebėsiu dirbti šį darbą“. Rūpėjo, kiek pedagogai gali padėti pasiręsti profesijai.

Moksleivių buvo paprašyta įvertinti pedagogo bruožus, kurie geriau padeda rengtis profesijai, perimti dėstomą medžiagą, ir išskirti tris, kurie, jų manymu, yra patys svarbiausi rengiantis profesinei veiklai. Moksleivių atsakymai skyrėsi. Pirmakursiams svarbiausia: pirma – nuoširdumas ir betarpiškumas, antra – gebėjimas sudominti, trečia – geras dalyko žinojimas. Trečiakursių nuomone, pirma – gebėjimas sudominti, antra – ypač geras dalyko mokėjimas, griežtumas ir reiklumas, tiek pat atsakymų – nuoširdumas ir betarpiškumas.

Darbas, atitinkantis individo nuostatas ir poreikius, didina pasitenkinimą ir darbo motyvaciją, turi teigiamą įtaką darbo rezultatams ir santykiams su darbdaviais. Taigi į klausimą: „Kas Jus privertė pakeisti nuomonę apie pasirinktą profesiją?“, 45 proc. moksleivių atsakė, kad atlikdami praktiką įsitikino, jog gali dirbti šį darbą ir įsidarbinti, 39 proc. nurodė tik galimybę įsidarbinti, kiti teigė, kad jų specialybės nereikia regionui. Tyrimas patvirtino, kad profesinio rengimo, nevisiškai atitinkančio darbo rinkos poreikius, problemos aktualumas nemažėja. Vadinasi, darbo rinkos tyrimas, kaip ir

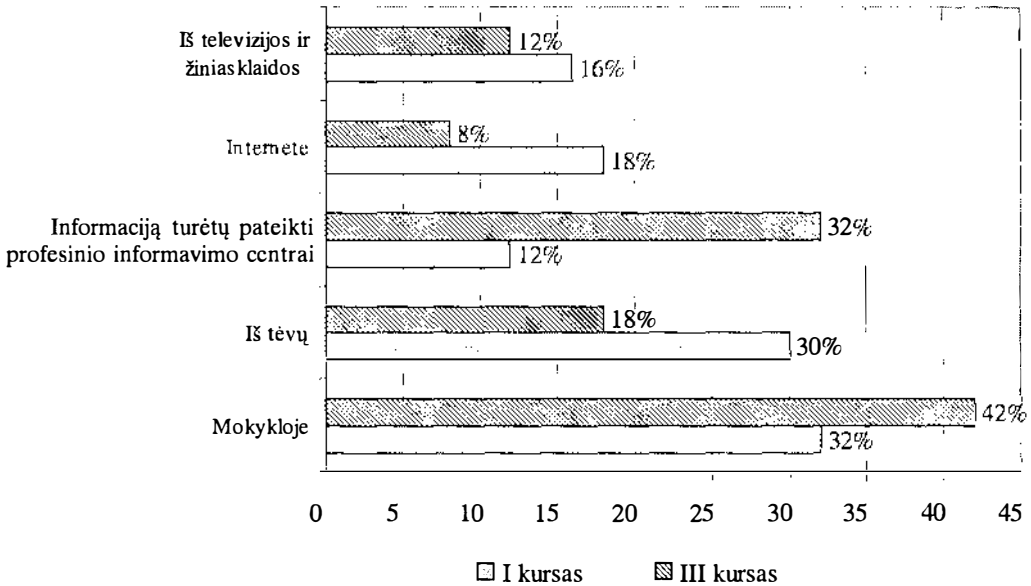
6 pav. Pedagogų darbo veiklos vertinimas

sisteminis profesinis konsultavimas, būtinas, nes tyrimas atskleidė, kad respondantai nėra patenkinti profesiniu konsultavimu ir orientavimu. Į klausimą: „Ar reikalingas profesinis konsultavimas?“, 87 proc. moksleivių atsakė teigiamai, o 11 proc. atsakė, kad turėtų būti „kitoks“.

Remiantis apklausų rezultatais galima teigti, kad pirmo kurso moksleiviai pageidauja daugiau informacijos apie mokymo įstaigas ir profesijas gauti mokykloje, o jau trečio kurso moksleiviai, praktiškai susipažinę su pasi-

rinkta profesija, bendraudami su darbdaviais, profesijos mokytojais, darbuotojais, dirbančiais toje srityje, labiau pažinę kintamą darbo pasaulį, norėtų daugiau informacijos gauti profesinio konsultavimo ir informavimo centruose.

Per gamybines praktikas jiems buvo suteikta žinių apie kvalifikuotą darbą, jo vertę, sudaryta galimybė geriau pažinti savo galimybes, susikurti profesinės veiklos įvaizdžius, todėl pirmo ir trečio kurso moksleivių vertinimai keičiasi.

7 pav. Moksleivių informacijos apie būsimą profesiją šaltiniai

Išvados

Taigi norint, kad profesinis rengimas būtų kokybiškas, svarbu laiku ir tinkamas profesinis konsultavimas ir orientavimas, žinoti darbo rinkos poreikius, taip pat aiškinantis jų dermę su žmogaus poreikiais ir lūkesčiais. Apibendrinant atliktą tyrimą galimos šios išvados:

- Lietuvos ir užsienio mokslininkų pagrįstos profesinio orientavimo teorijos bei Lietuvoje sukurti profesinio konsultavimo ir orientavimo (Jovaiša, Bitinas, Laužackas, Šernas, Kregždė, Beresnevičienė) sistemos pagrindai tebėra veiksmingi ir aktualūs vykstant intensyviai ir globaliai kaitai. Atsižvelgiant į Lietuvos valstybės ir švietimo strateginius tikslus integruotis į Europos Sąjungos socialinę ir ekonominę erdvę, profesinis konsultavimas tampa prioritetine sritimi.
- Sistemingai vykdomi moksliniai ugdymo ir rengimo kokybės tyrimai leidžia teigti, kad profesinis orientavimas ir konsultavimas ke-

lia specifinių reikalavimų kiekvienai profesijai. Darbdavių, pedagogų ir mokinių apklausų duomenys rodo, kad, be profesinių gebėjimų, kiekvienai profesijai reikalingi asmeniniai, socialiniai ir mokymosi gebėjimai.

- Tyrimo rezultatai leidžia daryti prielaidą, kad profesinis mokinių orientavimas ir rengimas karjerai vidurinėse mokyklose nėra efektyvus ir pakankamas. 61 proc. moksleivių nurodė, kad jie nebuvo apsisprendę dėl savo profesinio pasirinkimo, todėl mokyklose būtina tobulinti ir plėtoti moksleivių ugdymo karjerai sistemą.
- Reikia gerai organizuoto profesinio veiklinimo, kuris leistų moksleiviams įvertinti savo gabumus, gebėjimus ir charakterio savybes. 69 proc. apklaustų respondentų nurodė, kad bendrojo lavinimo mokyklose nesudarytos profesinio veiklinimo sąlygos.
- Reikėtų specialistų, gebančių profesionaliai, kvalifikuotai dirbti profesinio konsultavimo darbą. Apklausų duomenimis, pirmo kurso

moksleiviai pageidauja daugiau informacijos gauti bendrojo lavinimo mokykloje, o trečio kurso moksleivių nuomone, informaciją turėtų pateikti kvalifikuoti profesijos konsultavimo specialistai.

- Pirminis profesinis rengimas yra profesinio rengimo etapas, kurio metu asmuo įgyja pirmąją specialybę, kvalifikaciją darbui konkrečioje profesinėje veikloje. Profesinio rengimo procese ypatingą vaidmenį atlieka profesijos mokytojas, kuris privalo suvokti savo vaidmenį padedant moksleiviams rinktis būsimą gyvenimo kelią ir gebėti suteikti

jiems reikalingas žinias, išugdyti gebėjimus ir mąstymą, reikalingą būsimai profesinei veiklai, pažadinti domėjimąsi bendromis ekonominėmis ir socialinėmis problemomis, žmogaus vieta ir galimybėmis veiklos sistemoje, paskatinti juos siekti profesinio tobulėjimo ir profesinės karjeros.

- Didinant profesinio rengimo ir darbo rinkos poreikių atitiktį, reikia gerinti profesinį informavimą ir konsultavimą, plėsti veiklinimą, bendradarbiaujant su darbdaviais, įtraukiant juos į studijų procesą, profesinio mokymo politikos formavimą.

LITERATŪRA

Baltoji knyga. Profesinis rengimas. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija. Vilnius, 1999.

Beresnevičienė D. Diferencijuotas profesinis orientavimas mokykloje. Vilnius, 1990.

Bitinas B. Ugdymo filosofija. Vilnius, 2000.

Jovaiša L. Asmenybė ir profesija. Kaunas, 1981.

Jovaiša L. Profesinio konsultavimo psichologija. Vilnius, 1999.

Jovaiša L. Edukologijos pradmenys. Šiauliai, 2001.

Kregždė S. Profesinio kryptingumo formavimosi psichologiniai pagrindai. Kaunas, 1988.

Laužackas R. Sisteminės-teorinės profesinio rengimo kaitos dimensijos. Kaunas, 1999.

Profesinio ugdymo pagrindai / Adamonienė R., Daukila S., Kriščiūnas B., Maknienė I., Palujanskienė A. Vilnius, 2001.

Šernas V. Profesinė pedagogika. Vilnius, 1995.

De Rooij P. Profesinis rengimas Europos plėtros kontekste // Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos, 2002, Nr. 5, p. 20–25.

Profesinio rengimo modernizavimas: metinis pranešimas // Profesinio mokymo informacinė tarnyba. Vilnius, 2001. 128 p.

Pukelis K., Pundzienė A. Profesinis konsultavimas karjeros projektavimui: paradigmos kaita // Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos. 2002, Nr. 5, p. 96–106.

Mokymosi visą gyvenimą memorandumas. Europos Bendrijų Komisija. Vilnius, 2001.

Švietimo gairės: Lietuvos švietimo plėtotės strateginės nuostatos, 2003–2012 metai: [http:// www.smm.lt](http://www.smm.lt).

VOCATIONAL CONSULTING AND GUIDANCE IN CONTEMPORARY VOCATIONAL TRAINING CONTEXT

Marija Barkauskaitė

Summary

The subject of this paper is vocational consulting and guidance in contemporary vocational training context. As Lithuania is integrating into the European social and economical space, vocational consulting has become an under-flying field which helps people to realize vocational perfection's solutions. This paper was aiming to study the evolution of vocational training system in the last ten years establishing the importance of vocational

consulting and guidance for planning of professional career. The object of research was pedagogical process in vocational training.

It was hypothesized: analyze of regional state demonstrates that it is possible to bargain for qualitative vocational training if it develops purposefully the partnership of comprehensive schools with stakeholders, the relations of territorial labor markets with the

institutions of vocational training, if it evaluates vocations of students, their interests, abilities and relevance of the choice of profession and if it strengthens and perfects attributions of vocational teacher. There was applied the empirical quantitative evaluation in this research. The data was obtained executing written questionnaires and applying the method of sources and documentation.

Afore-mentioned problems have determined the purpose of the research – to deal with the development of vocational training system in Lithuania by revealing the importance of vocational orientation and counseling in the process of vocational training.

The object of the research is teaching process in the vocational training.

Methods of the research:

- Analysis of literary sources and documents.
- Questionnaires.

- Observation and evaluation of teaching process and vocational practice.
- Interviews with experts (teachers, employers, parents, schoolchildren of vocational schools).

In summary of the accomplished research the following conclusions are possible. Theories of vocational orientation founded by the Lithuanian and foreign scientists and the fundamentals of the system of vocational counseling and orientation developed in Lithuania (Jovaisa, Bitinas, Lauzackas, Semas, Kregzde, Bercsneviene) are still valid and relevant today, in the period of intensive and global changes. Considering the strategic national and educational goals to integrate into the social and economical space of European Union, vocational counseling becomes a priority. Systemically implemented researches by observing quality of education and qualification allow us to assume that vocational orientation and counseling raises particular requirements to each profession.

Įteikta 2007 01 10

Priimta 2007 02 12